

בניית המשכן ופירוקו בימי המילואים

ניצד קובע רבה שבמשכן לא הייתה 'מלאכת סותר' אלא 'על מנת לבנות שלא

במקומו' בעוד שבימי המילואים סתרו ובנו 'במקומו'?

הרב ישראל דנדרוביץ, ראש בית המדרש 'באר האבות', מח"ס 'הנחמדים מזהב', ערד

כתיב (ויקרא ט כג): "וַיֵּלֶךְ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וַיֵּצְאוּ וַיִּבְרְכוּ אֶת הָעָם וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֶל כָּל הָעָם", ופירש רש"י: "וַיֵּצְאוּ וַיִּבְרְכוּ אֶת הָעָם - אמרו 'ויהי נועם ה' אלהינו עלינו' (תהלים צ יז), יהי רצון שתשרה שכינה במעשה ידיכם. לפי שכל שבעת ימי המלואים, שהעמידו משה למשכן ושמש בו ופרקו בכל יום, לא שרתה בו שכינה, והיו ישראל נכלמים ואומרים למשה משה רבינו, כל הטרור שטרחנו, שתשרה שכינה בינינו ונדע שנתכפר לנו עון העגל, לך אמר להם 'זה הדבר אשר צוה ה' תעשו וירא אליכם כבוד ה' (פסוק ו), אהרן אחי כדאי וחשוב ממני שעל ידי קרבנותיו ועבודתו תשרה שכינה בכם ותדעו שהמקום בחר בו".

מכוחה של ידיעה זו לפיה היו בונים את המשכן ומפרקים אותו מדי יום ביומו של ימי המילואים מעלים כמה מהאחרונים קושיה עצומה על דברי הגמרא במסכת שבת (לא ב):

"אמר עולא... וקסבר רבי יוסי: סותר על מנת לבנות במקומו - הו' סותר, על מנת לבנות שלא במקומו - לא הו' סותר. אמר ליה רבה: מכדי, כל מלאכות ילפינן להו' ממשכן והתם סותר על מנת לבנות שלא במקומו הוא. אמר ליה: שאני התם, כיון דכתיב (במדבר ט) 'על פי ה' יחנו כסותר על מנת לבנות במקומו דמי'".

עולא קובע הנחת יסוד שאין חייבים על מלאכת 'סותר' אלא כשהיא נעשית 'על מנת לבנות במקומו'. תמה על כך רבה, שהלא מלאכות השבת נלמדות ממלאכות המשכן, ושם הלא הייתה הסתירה דווקא באופן של 'על מנת לבנות שלא במקומו', "שהיו סותרין אותו בחנייה זו, ונוסעים למקום אחר, וחונים, וחוזרים ומקימין אותו" (רש"י). ומתוך עולא, שסתירת המשכן ובניינו נחשבים כמו שהם נעשו במקומו, מהיות והכל נעשה בצו ה'.

ועל כך כותב הגאון רבי חזקיה פייבל פלוט, תלמידו של רבינו החתם סופר, בספרו 'ליקוטי חבר בן חיים' (מונקאטש תרל"ט. כ ד, הערות בבבלי סדר מועד): **"צריך עיון דמצינו בשבעת ימי מילואים שהיה משה סותרו בכל יום על מנת לבנות במקומו"** - כיצד ייתכן לומר שאצל המשכן הייתה רק סתירה 'על מנת לבנות שלא במקומו', והרי בשבעת ימי המילואים סתרו את המשכן 'על מנת לבנות במקומו'.

גם בספר 'מגדנות אליעזר' (ברטיסלב תרפ"א, פרשת ויקהל) הביא לתמוה כן וכתב: **"והוא קושיה גדולה לכאורה"**, ועיון שם שביקש לתרץ שזה נעשה מאליו ושלא כדרך הטבע, ולכן אין ללמוד מזה.

חידושו השפת אמת: סותר על מנת לבנות במקומו ללא תועלת הו' מקלקל

ועלה ברעיוני לתרץ זאת בהקדם קושייתו העצומה של רבינו כ"ק מרן אדמו"ר השפת אמת זיע"א על אתר:

"לכאורה אין מובן, הא עיקר הכוונה לבנות במקום הסתירה, וכך דמדליק במקום הפתילה שכבה, וכשנטול השמן לדבר אחר שפיר מיקרי 'שלא במקומו', אבל התם במשכן שחוזר ומעמיד כל קרש וקרש במקומו אמאי נקרא 'שלא במקומו' על ידי שבינתיים הלכו למקום אחר, מכל מקום הבנין הוא במקום הסתירה. הגע בעצמך, כשידליק הפתילה שנעשה פחם במקום אחר ובחצר אחרת מי יהיה נקרא 'שלא במקומו'".

היינו: בסוגיא שם מבאר עולא שהסיבה שרבי יוסי מחייב מכבה 'כחם על הפתילה' ופוסט מכבה 'כחם על הנר והשמן' היא מפני שבדומה למלאכת 'סותר' גם מלאכת 'מכבה' צריכה להיות 'על מנת להדליק במקומו', וההגדרה של 'מקומו' היא בהדלקת אותה הפתילה שוב. כך שאם הכיבוי נעשה 'כחם על הפתילה', שכל כיבוי הוא בכדי להדליק שוב את אותה הפתילה, הרי שזהו 'על מנת להדליק במקומו'. ואם הכיבוי הוא 'כחם על הנר והשמן', ואין לו עניין בפתילה זו דווקא, הרי שזהו כיבוי 'על מנת להדליק שלא במקומו'.

ואם כן, תמה השפת אמת, מה שייך לומר שסתירת המשכן הייתה 'על מנת לבנות שלא במקומו' והלא הסתירה והבנייה נעשו באותם קרשים ואדנים, ואם כיבוי על מנת להדליק באותה פתילה נחשב 'במקומו' כך בדיוק היה צריך להיחשב 'במקומו' בסתירה על מנת לבנות באותם קרשים ואדנים.

ראיה לדבר, שהרי אם ידליק את הפתילה במיקום שונה מהמיקום בו נעשה הכיבוי, וכגון שיכבה בטבריה וידליק בציפורי, עדיין זה ייחשב 'במקומו' כיון שזו אותה פתילה בו כיבה והדליק. ואם כן, גם אם בניית המשכן נעשתה במיקום שונה מהפירוק, כיון שהיו נוסעים ממקום למקום, עדיין ראוי לזה להיחשב 'במקומו' כל עוד מדובר באותם קרשים ואדנים.

ועל כך מתרץ השפת אמת:

"אכן באמת אתי שפיר, דהא לכאורה אין מובן גם כן אמאי נקרא הכא במשכן 'סותר על מנת לבנות', הא כל 'סותר על מנת לבנות' הוא שבנין השני יהיה יפה וטוב מן הראשון, אבל סותר בית לחזור ולהעמידו כמו שהיה - ודאי מקלקל הוא. אך התם שאני כיון שהיו צריכין ליסע למקום אחר אינו מקלקל, ואין הכי נמי המשנה ביתו ודירתו ממקום למקום וסותרו להעמידו במקום אחר נקרא שפיר 'סותר על מנת לבנות'. והשתא אתי שפיר הכל, דעיקר הפירוש שהתיקון יהיה במקום הסתירה, אם כן הכא אין התיקון במקום הסתירה. ובפתילה שהתיקון הוא שנעשה פחם, להכי לא איכפת לן אי מדליקה בחצר אחרת. אבל במשכן כל התיקון הוא מה שמעמידו עכשיו במקום אחר, וזה נקרא תיקון שלא במקומו, וד"ק".

מחדש איפוא השפת אמת, שבעיקרון היה

ראוי לומר שכל 'סותר' אפילו אם הוא 'על מנת לבנות' ייחשב כמקלקל, כיון שהסותר בית ומעמידו כמו שהיה - 'ודאי מקלקל הוא'. אלא שבכדי ש'סותר' על מנת לבנות' לא יהיה מקלקל צריך להתקיים בו לכל הפחות אחד מבין שני התנאים: או 'שבנין השני יהיה יפה וטוב מן הראשון' או שהוא 'משנה ביתו ודירתו ממקום למקום וסותרו להעמידו במקום אחר', כך שיש תועלת בבנייה השניה בכך שהיא עצמה טובה מהראשונה או בכך שהיא מצייה במיקום אחר.

ומשכן, אומר השפת אמת, ראוי להבחין ולחלק בין 'במקומו' של מלאכת 'מכבה' לבין 'במקומו' של מלאכת 'סותר', שמהיות ואצל כיבוי אין התיקון שיש בכיבוי הפתילה כי אם עשיית הפתילה לפחם, הרי שאין זה מעלה או מוריד המיקום בו נעשה הכיבוי מול המיקום בו נעשית ההדלקה, ואין לנו לקבוע אלא שיש להדלקה להיעשות באותה פתילה שכיבה. אולם בבניית המשכן, שסתרו ובנו באותו אופן ממש וללא שינוי, הרי שהתיקון נמצא רק בכך ששינוי את בנייתו ממקום למקום, ועל כן זה נחשב 'על מנת לבנות שלא במקומו', הגם שהיה זה באותם קרשים ואדנים.

ולפי חידושו של השפת אמת נמצא שבשונה מסתירת המשכן ובנייתו בעת נסיעתם וחנייתם, שלא היה בכך 'מקלקל' כיון שהתיקון היה בכך ששינוי זאת 'ממקום למקום', הרי שבסתירת המשכן ובנייתו בשבעת ימי המילואים, שלא נתקיים בו אפילו אחד משני התנאים דלעיל, שכן בנו את המשכן מבל כל שינוי בצורה או במקום, הרי שהסתירה אין בה תועלת כשלעצמה ואין היא אלא 'מקלקל' גרידא.

ומעתה מתוך להפליא מפני מה סבר רבה שבמשכן לא היה אלא 'סותר' על מנת לבנות שלא במקומו', שכן דווקא בעת נסיעתם וחנייתם היה לזה דין 'סותר', מחמת התיקון שיש בכך שנבנה במקום אחר, ואילו בימי המילואים לא היה לזה דין 'סותר' כי אם דין 'מקלקל', שכן לא נתקיים בו אפילו אחד משני התנאים דבעינן בכדי שיהיה זה 'מתקן'.

(אמנם ברור שסתירת המשכן ובנייתו בימי המילואים לא היו לשווא, וזאת אם כהשערת רבינו הרמב"ן, שמות מ ב: "ואולי היה כן להרגיל הלוים במעשהו כי ממנו יראו וכן יעשו", ואם מכל סיבה אחרת, אולם עדיין אין זה עושה זאת למלאכה של תיקון, כיון שבעיני תיקון במהות הדבר, וזה יכול להיות דווקא באחד משני התנאים שהציב השפת אמת).

נאמנו דברי השפת אמת

ובענין זה יצוין כי בפורש חידושו של השפת אמת (האמור לדעת רבי יהודה, המחייב במלאכה שאינה צריכה לגופה, כמבואר בסוגיא שם) ראוי להרחיב עוד, שכן הנה כבר כתבו התוספות (אליבא דרבי שמעון, הפוסט במלאכה שאינה צריכה לגופה) כסברת השפת אמת, שבמשכן היה בניית הבנין האחרון טוב מהבנין הראשון שנסתר (שבת צד א): **"וכן סותר על מנת לבנות נמי לא מחייב רבי שמעון דבעי שתהא צריכה לגופה, אלא כגון שסותר על מנת לתקן יותר ממה שהיה בתחלה, כגון שהבנין האחרון טוב מן הראשון כדמוכח בשמעתין דחם על הנר"**.

ברם המהרש"א הקשה על כך: **"ויש לעיין בזה, דבסותר על מנת לבנות ממש, לכאורה אי יליף ממשכן, הא אשכחן במשכן דהיה סותר ולא היה בבנין האחרון טוב יותר מהראשון כמו הקמת המשכן, וכהאי גוונא כתבו התוס' (פרק במה**

המשך מאמרו של הרב ישראל דנרוביץ מעמוד ג

מדליקין) דבמשכן לא היה מתקן בסתירה זו יותר משלא היה בנוי שם מעולם, דבסתירה לא משכחת לה שיהא מתקן בסתירה זו יותר משלא היה בנוי שם מעולם והיינו כהקמת המשכן.

אולם כבר כתב המרכבת המשנה (פ"א מהלכות שבת ה"א): "וגם קושייתו לא קשה מידי, דכי היכי דמשני בגמרא כיון דכתיב 'על פי ד' יחנו' כבמקומו דמי, מהאי טעמא נמי הוה ליה סותר על מנת לתקן, דאין לך קלקול גדול מזה שעל פי הדיבור כל המשכן עומד שלא במקומו הראוי לו וסותרו ע"מ לתקן ולהעמידו במקום כשרותו". ועוד הוסיף שם וכתב: "ודעת לנכון נקל, דהסותר כדי לבנות כתבניתו ממש מאותן עצים משכחת ליה שהבנין הראשון היה חלש ומתכוון לחזקו ואז מקרי סותר על מנת לתקן, אבל אם אינו מחזקו וסותר כדי לבנות ככתחלה ממש בלי שום שינוי ובלי שום עליו הו"ל פעולת ריק והפוכה מטרטא למה לי". וגם החתם סופר (בחדושי שו"ת) שדפסו מכת"י התפלא כיוצא בזה על דברי המהרש"א, שבוודאי היה בנין האחרון במשכן טוב מהראשון, בכך שהעבירוהו למקום אחר, ודבריהם עולים בקנה אחד עם דברי השפת אמת.

בימי המילואים היה דינו כבמה ולא כמשכן

עוד יש ליישב את עיקר הקושיה עם מה שכבר הבאנו (פרשת צו) את דברי הגמרא (ע"ז לד א): "במה שימש משה שבעת ימי המילואים, בחלוק לבן. רב כהנא מתני: בחלוק לבן שאין בו אימרא". וכתבו התוספות: "וה"ר יעקב מאורליי"ש פירש, דאפילו נתקדשו מכל מקום כל שבעת ימי המילואים שהיה משה מעמיד המשכן ומפרקו היה נחשב כמו במה, ואין בגדי כהונה בבמה כדאמר בפ"ב דזבחים (ק"ט ב)". ומפורש כאן בדברי התוספות שדין המשכן בשבעת ימי המילואים היה כבמה, וזו הסיבה לכך שהגמרא קבעה שבימי המילואים לא שמשו הכהנים בבגדי כהונה, שכן אין בגדי כהונה בבמה.

ובזה יעלה יפה מדוע אין לומר שבמשכן היה 'סותר על מנת לבנות במקומו' שכן בשעת ימי המילואים לא היה דינם כמשכן כי אם כבמה.

שוב ראיתי להגרמ"ד פלוצקי ב'קונטרס אחרון' לספרו 'חמדת ישראל' (ח"א, נר מצוה חלק הלאוין, אות ו) ולהגרמ"מ כשר בספרו 'דברי מנחם' (ח"ב, במבוא) שפלפלו טובא בענין זה שלא היו יכולים ללמוד מימי המילואים, מכוח סברה אחרת, והוא שאין להוכיח ממה שלא היה כי אם 'בנין לשעה', עיי"ש היטב ובכל מה שהוסיפו לענות בזה בכמה אופנים, ובהם דברים שיש להסמיכם להאמור לעיל.

האם קושיית רבה היא לתרי גיסא

עוד רגע אדבר בו כי הנה את שאלתו של רבה ניתן לפרש בשני אופנים: ניתן לומר שרבה התכוון לשאול לתרי גיסא, הן על הקביעה שאין חייבים על 'סותר על מנת לבנות שלא במקומו' בעוד שבמשכן היו סותרים ובונים 'שלא במקומו', והן על הקביעה שחייבים על 'סותר על מנת לבנות במקומו' בעוד שבמשכן לא היו סותרים ובונים 'במקומו'. ואם כך נסביר את שאלתו של רבה, אכן יקשה כיצד הוא אומר שבמשכן לא היה 'סותר על מנת לבנות במקומו' בעוד שכן היה בימי המילואים.

אולם בשופי ניתן לומר שרבה לא התייחס בשאלתו כי אם לפטור של 'סותר על מנת לבנות שלא במקומו' ועל כך הוא הקשה: "מכדי, כל מלאכות ילפין להו ממשכן והתם סותר על מנת לבנות שלא במקומו הוא". ואילו על החיוב של 'סותר על מנת לבנות במקומו' לא הקשה רבה ולא כלום, כיון שאכן ידע שבימי המילואים היו סותרים ובונים במקומו (ונוסח שאלתו ממנו נראה כאילו היה רק 'על מנת לבנות שלא במקומו' הוא מפני שבקושיה הוא התייחס רק לאותם סתירות ובניות שהיו בשעת נסיעתם וחנייתם, בעוד שייתכן מאוד כי גם רבה מודה אליבא דאמת שניתן ללמוד מהסתירה והבנייה שהיו בימי המילואים).

כך או כך, בוודאי אין כל הדיון כאן אמור אלא לקושיית רבה, אולם לתירוצו של עולא אין כל מקום לדיון נוסף על החיוב של 'על מנת לבנות במקומו' כיון שלדבריו נמצא שבמשכן היה תמיד 'על מנת לבנות במקומו', הן בשעת נסיעתם וחנייתם והן בימי המילואים.

נודב ע"י הרב שלמה אהרן ישראלי שליט"א - אלעד

להצלחה ולסייעתא דשמיא בכל העניינים

בדרך צחות

דברי חידוד וצחות הקשורים לפרשתנו

כשיש עוד דרשנים, חתוך ואמור רק חצי מהדרשה...

דרש דרש משה (י, טז). בפסוק זה מסומן שהוא "חצי התורה בתיבות".

שח הגה"צ מלאדני צ"ל: אפשר לומר בזה רמז בדרך הלצה, שאם רואה הרב והמגיד שאכן ישנם כאן "דרש דרש" כמה בעלי דרשנים, היינו שבא לסעודה ומסיבה וראה שחוץ ממנו יש עוד בעלי דרשנים העתידים לדרוש, לא יאריך בדרשות, "רק חצי התורה בתיבות", יאמר רק חצי התורה ממה שהכין לומר, שלא להטריח על הציבור...

גם הגיה וגם חתם את שמו...

את הגמל (יא, ד).

אחד היה תמיד רגיל לכתוב הגהות על ספרים ולחתום את שמו. פעם ביקש מהגאון רבי חיים מולאזין צ"ל שישאל לו גמרא עירובין, ואמר לו ר' חיים אתן לך בתנאי שלא תכתוב הגהות ובפרט שלא תחתום את שמך.

כשלמד הלה את המשנה בעירובין (דף לה.) הרי זה "חמר גמל", לא הבין הפשט, חשב שהוא טעות ועשה הגהה בצדו "חמור גדול", כשהשיב את הגמרא לרבי חיים אמר לו, לא די שעשית הגהה אלא חתמת יחד עם זאת את שמך.

גן יוסף

הטעם שקמצן משול ל'דבר אחר'

ואת החזיר כי מפרס פרסה הוא וגו' והוא גרה לא יגר (יא, ז).

ר' עמנואל הרומי מביא בספרו "מחברות עמנואל", קמצן משול לחזיר כי הוא "מפרס פרסה", מוכן ללכת ברגליו כמה פרסאות "וגרה לא יגר" (מלשון עשרים גרם השקל), אף פרוטה אחת לא יתן לצדקה.

וביתר ביאור: הטעם למה קוראים לו לקמצן בשם "דבר אחר" הוא, לפי שהקמצן יבוא וייעץ לך חבילה של עצות הגונות איך לקבץ צדקה, ואף יבוא עמך לעשרים אחרים לגבות ממון משלהם "כי מפרס פרסה הוא" שישתמש בפרסות שלו לעזור לך, אבל "וגרה" היינו מעות ממנו בעצמו "לא יגר" בשום אופן...

גאון יותר מהרמב"ם..

שם. אחד ממשכילי בריסק, ששנה ופרש, התפאר פעם באוזני הגאון רבי יאשה בער סולוביצקי, כי אין הוא מאותם הפוסחים על שתי הסעיפים, ולאחר שפרש ממחנה החרדים, הוא עובר על כל העבירות שבתורה לרבות אכילת בשר חזיר.

רבי יאשה בער הכיר את האיש, שחכמתו מועטת אף מיראתו, ואמר לו בתמימות מעושה, אם נכונים דברך, מסתבר שאתה גדול אפילו מן הרמב"ם!

זקף הלה שתי עיניו כלפי הגאון מבריסק, וקרא: למה מתכוון הרב בדבריו?

הרכין עצמו ר' יאשה בער לעבר האיש כממתיק עמו סוד, הגע נא בעצמך, בספר "מורה נבוכים" (פרק ג) מייחד הרמב"ם דברים הרבה על טעמי המצוות וכשמגיע לדון בטעם שהתורה אסרה על ישראל אכילת בשר חזיר, מודה הרמב"ם שאינו יודע טעמו של החזיר, ואילו אתה הודית זה עתה בפני שהנך יודע גם את טעמו של החזיר.

אמרות חכמה

לקבלת הגיליון באימייל וכן לתגובות והערות:

mol448@gmail.com

או למספר פקס: 077-470-26-81